

GELECEK TAHAYYÜLLERİ: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÜTOPYA VE DİSTOPYA ÇALIŞMALARI

VISIONS OF THE FUTURE: UTOPIAN AND DYSTOPIAN STUDIES WORLDWIDE
AND IN TÜRKİYE

Emrah ATASOY¹

Özet

Çevresel felaketlerin, teknolojik gelişmelerin ve yapay zekânın etkisinin giderek daha fazla hissedildiği günümüz dünyasında, ütopya ve distopya temalarına yönelik ulusal ve uluslararası ilgi artmaktadır. “Nasıl bir yarın istiyoruz, nasıl bir gelecek tahayyül ediyoruz?” soruları etrafında şekillenen kurgusal metinler, beyin fırtınası yoluyla düşünsel üretimi teşvik eden ütöpk ve distöpk anlatılarla birlikte spekülâtif eserlerin önemini giderek artırmaktadır. Bu tür anlatılar, eleştirel düşünceyi destekleyerek kurgulanan toplumsal düzenler ve ideolojik söylemler üzerinden dersler çıkarılmasına ve farkındalık oluşmasına olanak tanır. Bu anlatılar üzerine ulusal ve uluslararası platformlarda disiplinler arası akademik yayınlar, araştırmalar, konferanslar, sempozyumlar, dernekler, topluluklar ve oluşumlar mevcuttur. Özellikle son yıllarda bu alandaki uluslararası disiplinler arası çalışmaların hem nicelik hem de nitelik bakımından artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Türkiye’de bu alanda çok değerli çalışmalar yürütölmekle birlikte, mevcut araştırmaların dünyadaki güncel yaklaşımlar, kuramlar ve yöntemleri takip etme noktasında eksiklikler taşıdığı görölmektedir. Bu çalışma, öncelikle ütopya, distopya ve “ümitvar distopya” kavramlarına dair kısa bir bilgilendirme sunmayı amaçlamaktadır. Ardından, dünyada ve Türkiye’de ütopya ve distopya çalışmaları, spekülâtif anlatılar ve gelecek kurguları üzerine yürütölen araştırmalar ile akademik oluşumlar hakkında kapsamlı bir bilgi aktarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Distopya, Ümitvar distopya, Gelecek anlatıları, Disiplinler arasılık.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

E-posta / E-mail

Atıf / To Cite

: Emrah ATASOY
: Emrah.Atasoy@warwick.ac.uk
: ATASOY, E. (2025). Gelecek Tahayyülleri: Dünyada ve
: Türkiye’de Ütopya ve Distopya Çalışmaları. *ViraVerita*
: *E-Dergi*, sayı: 21, 6-18.

¹ Doç. Dr., Fahri Araştırmacı. Warwick Üniversitesi, Coventry / Birleşik Krallık (ORCID: 0000-0002-5008-2636). Bu çalışma, "davetli derleme" kapsamında hakemsiz olarak yayınlanmıştır.

Abstract

Interest in utopian and dystopian narratives has grown both nationally and internationally as the escalating impact of environmental catastrophes, technological advancements, and artificial intelligence becomes increasingly evident. Fictional narratives shaped around the questions “What kind of tomorrow do we want?” and “What kind of future are we imagining?”, together with utopian and dystopian stories that foster intellectual engagement through brainstorming and thought experiments, are becoming increasingly significant. These speculative narratives promote critical thinking and enable readers to draw insights and lessons through imagined societal structures and ideological discourses. Interdisciplinary publications, conferences, symposia, scholarly societies, and academic organisations at both national and international levels conduct research related to these future-oriented narratives. In recent years, the quantity and quality of international interdisciplinary research in this field have noticeably increased. Although valuable work is being carried out in Türkiye, it tends to fall behind in keeping pace with the latest international studies, approaches, and theoretical frameworks. This study first aims to briefly introduce the concepts of utopia, dystopia, and “critical dystopia.” It then aims to present a comprehensive overview of research carried out in the fields of utopian and dystopian studies, speculative narratives, and future imaginaries, as well as academic organisations involved in these areas both globally and within Türkiye.

Keywords: Utopia, Dystopia, Critical dystopia, Visions of the future, Interdisciplinarity.

Gelecek Tahayyülleri: Dünyada ve Türkiye’de Ütopya ve Distopya Çalışmaları

GİRİŞ

Ütopya, Distopya ve Ümitvar Distopya

Doğru ile yanlışın iç içe geçtiği hakikat ötesi zamanlarda, birbirinin zıddı olarak konumlandırılan ütopya ve distopyayı kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bakış açısına göre değişmekle birlikte ütopya, daha iyi bir dünya düzenini, kurgusal ideal bir toplumu, var olmayan ancak şartlar oluşursa gerçekleşmesi mümkün olabilecek daha iyi bir toplum düzenini ya da bir ideolojiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Distopya ise, erkin farklı biçimlerde kullanıldığı, baskı politikalarının uygulandığı, toplum mühendisliğinin manipülatif bir söylem etkisi altında şekillendiği daha karamsar kurgusal bir toplum düzenini tasvir eden metinlere ve anlatılara gönderme yapmaktadır. Bu iki kavramın, bakış açısına göre aynı anlama gelebilecek şekilde kullanıldığı da görülmektedir. Bu bağlamda, ütopya ve distopyayı, ütopik ve distopik düşünceleri, söylemleri, ideolojileri, anlatıları ve eserleri değerlendirirken, incelenilen toplumun, yöneten gücün, karakterlerin, anlatıcının ve baskın söylemin bakış açısına odaklanmak son derece önemlidir. Spekülatif anlatılarda, aktarılan perspektife göre ütopik ve/veya distopik eğilimlerin hangi bireyleri, grupları ve olayları nasıl etkilediğini analiz etmek daha sağlıklı ve bütüncül bir yaklaşım sağlayacaktır. Bu çalışmanın¹ amacı, dünyada ve Türkiye’de ütopya ve distopya çalışmaları² alanında yapılan disiplinler arası araştırmalar hakkında güncel gelişmeleri aktarmak ve ütopya ile distopya arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi tartışmaktır. Belirli bir eseri analiz etmeyi hedeflemeyen bu yazı, bilgilendirici bir yaklaşımla kaleme alınmış olup, bu alana ilgi duyan ya da yeni yönelen araştırmacılara ve okuyuculara yol gösterici bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Ütopya kavramının ve ütopya edebiyatının, İngiliz yazar, düşünür ve devlet insanı Thomas More’un kült eseri *Ütopya* (1516) ile başladığı kabul edilmektedir. Kuşkusuz, Thomas More’dan önce de alternatif dünya tahayyülleri her toplulukta, toplumda var olmuştur, olmaya devam edecektir. Ancak More, Batı ütopya edebiyatı geleneğinin öncüsü olarak kabul görmektedir. VIII. Henry döneminde önemli siyasi görevler üstlenmiş olan More, *Utopia* adlı eseri aracılığıyla yaşadığı dönemin toplumsal, kültürel ve siyasal sorunlarına dikkat çekmektedir. Zamanla “ütopya” kavramı, ideal olanı, gerçekleşmesi mümkün görünmeyen kurgusal bir düzeni veya göreceli olarak daha iyi bir toplumu ifade etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Ütopya kelimesini, mükemmel, kusursuz anlamında kullanmak doğru değildir çünkü hiçbir toplum, düşünce ya da grup, kusursuz ya da mükemmel değildir. Her toplum yapısı veya

düşünce sistemi, farklı bireyler ya da gruplar açısından farklı anlamlar taşıyabilir. Bu algısal farklılık, tasvir edilen toplumsal düzenin veya ideolojik yaklaşımın bazı bireyler ya da gruplar için ütopyik, bazıları için ise distopik olarak değerlendirilmesinde etkili olabilir. Her durumda, söz konusu yapının tüm bireyler veya toplumsal gruplar açısından açık biçimde ütopyik ya da distopik olarak tanımlanması mümkün değildir. Bu nedenle distopyayı doğrudan ütopyanın karşıtı olarak konumlandırmak, kavramsal açıdan indirgemeci bir yaklaşımdır.

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren, dünya genelinde yaşanan sosyo-politik ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle distopya, ütopyaya kıyasla daha geniş bir ilgi görmeye başlamıştır. Distopyaya duyulan ilgide, “sosyo-politik ve sosyo-kültürel koşulların; somut deneyimler ve yaşananlar sonrasında ortaya çıkan memnuniyetsizliğin, çaresizliğin ve umutsuzluğun; gelişim ve ilerlemeye olan inancın kaybedilmesinin; insanlığın hep daha ileriye ve daha iyiye doğru adım attığı düşüncesinin geçerliliğini yitirmesinin” önemli bir rolü vardır (Atasoy, 2020, s. 1140). Andrew Milner’a göre, Yunanca “kötü yer” anlamına gelen dis-topos kökünden türeyen “distopya” kelimesi, ilk kez 1747 yılında Henry Lewis Younge tarafından, daha sonra 1782’de Noel Turner ve nihayet 1868’de John Stuart Mill tarafından kullanılmıştır (2012, ss. 89-90). Distopya, “karşı ütopya, yolunda gitmeyen ütopya, anti-ütopya, kötü yer kurgusu, negatif ütopya, karamsar toplum düzeni, ters ütopya, disütopya” anlamlarında kullanılmaktadır (Atasoy, 2020, s. 1140).³

Genellikle karamsar ve umutsuz bir toplumsal düzeni betimlediği düşünülen distopyalarda, umut kavramı aslında merkezi bir rol oynamaktadır. Alanda çalışanların tamamının katılmadığı bir sınıflandırma olsa da distopyaları klasik distopyalar ve *ümitvar distopyalar*⁴ olarak değerlendirmek mümkündür. Klasik distopyalar, umudu içerisinde barındırmayan kapalı distopik anlatılar olarak göze çarpmaktadır. George Orwell’in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* (1949) ve *Hayvan Çiftliği* (1945) gibi değişime kapalı eserleri bu bağlamda değerlendirilmektedir. Prof. Dr. Lyman Tower Sargent’in türettiği ve zaman içerisinde alanın önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Tom Moylan ile bağdaştırılan ümitvar distopyalar (*critical dystopia*) ise, açık uçlu yapıları ve değişime olanak sağladıkları için umudu belirgin ya da örtük biçimde içerisinde barındıran distopik anlatılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatılar, “umudun içinde barındırdığı toplumu dönüştürme ve değiştirme gücüne” dikkat çeker (Alberro vd., 2024, s. 7). Ümitvar distopyalar, “söylemden eyleme geçilerek dönüşüm imkânlarının yaratılmasına” olanak sağlayacak kurgusal tahayyüller, öngörüler ve fikirler üzerine düşünmemizi, kafa yormamızı ve “daha iyi bir geleceğin inşasına” katkı sağlamamızı mümkün kılabilen bir potansiyele sahiptir (Atasoy ve Kayışçı Akkoyun, 2022, s. 25). Son tahlilde, bu türde değerlendirilebilecek ümitvar distopyaların, “insanlığın kendi eliyle yarattığı tehlikeli kurum ve sistemleri sorgulayan, bizleri daha iyi alternatifler sayesinde oluşabilecek başka bir dünyanın mümkünlüğüne inandırmaya çalışan ütopyacı bir tahayyülle yaratıldığını” unutmamak gerekir (Kayışçı Akkoyun, 2021, s. 46).

Dünyada ve Türkiye’de Disiplinler arası Ütopya ve Distopya Çalışmaları

COVID-19 pandemisinin de etkisiyle, ütöpik ve/veya distöpik eserlere olan ilgi son yıllarda belirgin biçimde artmıştır. Bu ilginin artmasında dijital platformların katkısı büyüktür. Netflix, Amazon Prime, Apple TV, Hulu, Disney+, Mubi, Gain ve BluTV gibi platformlar, distöpik anlatıları dizi ve film formatında izleyiciyle buluşturarak bu tür içeriklerin yaygınlaşmasına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda öne çıkan yapımlar arasında; Hugh Howey’nin *Wool* (2013) üçlemesinden uyarlanan *Silo* (2023), kimlik, zaman, bellek ve çalışma temalarını özgün biçimde işleyen *Severance* (2022-2025) ve dil, bellek, direnç ve toplum ilişkisine odaklanan *Sıcak Kafa* (2022) yer almaktadır. *Sıcak Kafa*, Afşin Kum’un 2016 tarihli romanından uyarlanmış olup Mert Baykal ile Umur Turagay tarafından yönetilmiştir. Ayrıca, yapay zekâ ve toplum ilişkisini irdeleyen Afşin Kum’un *Kübra* (2020) romanından uyarlanan *Kübra* (2024) dizisi, ekolojik felaketleri konu alan *Snowpiercer* (2020-2024), Aldous Huxley’nin *Brave New World* (1932) adlı romanından uyarlanan *Cesur Yeni Dünya* (2020) dizisi ve kapitalizm, tüketim toplumu ve Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi gibi konuları çarpıcı biçimde işleyen *The Platform I* (2019) ve *The Platform II* (2024) filmleri de dikkat çeken yapımlar arasındadır. Bu eserlere ek olarak, Richard K. Morgan’ın *Altered Carbon* (2002) eserinden uyarlanıp siberpunk türünde olan *Değiştirilmiş Karbon* (*Altered Carbon* 2018-2020), Margaret Atwood’un *The Handmaid’s Tale* (1985) romanından uyarlanan *Damızlık Kızın Öyküsü* (*The Handmaid’s Tale* 2017-2025), Philip K. Dick’in *The Man in the High Castle* (1962) eserinden uyarlanıp alternatif bir tarih kurgusu olan *Yüksek Şatodaki Adam* (*The Man in the High Castle* 2015-2019), *Açlık Oyunları* (*Hunger Games* 2012-2015, 2023), teknolojik bir distopya olarak başlayan *Black Mirror* (*Kara Ayna* 2011-2025), P. D. James’in *The Children of Men* (1992) eserinden uyarlanan Alfonso Cuarón’un *Son Umut* (*Children of Men* 2006), *Maymunlar Gezegeni* (*Planet of the Apes* 2001), *The Matrix* (1999, 2003, 2021, 2024), gerçek ile kurgunun iç içe geçtiği *The Truman Show* (1998), George Orwell’in *Nineteen Eighty-Four* (1949) romanından uyarlanan *1984* (1984) ve Anthony Burgess’in *A Clockwork Orange* (1962) eserinden uyarlanan Stanley Kubrick’in *Otomatik Portakal* (*A Clockwork Orange* 1971) gibi kült ya da öncü olma potansiyeli olan yapımlar, bu ilgi artışında özellikle önemli bir rol oynamışlardır, oynamaktadırlar. Farklı izleyici gruplarına (genç yetişkinler gibi) ve kültürlerle seslenen bu tarzdaki içerikler, gelecek anlatılarının, spekülâtif anlatıların, daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır, sağlamaktadır.

Kitap fuarları, sanat sergileri, dijital sergiler, film festivalleri ve oyun çalışmaları gibi kültürel etkinliklerde; sürdürülebilirlik tartışmalarında; mimarlık, şehir planlaması, medya ve iletişim, sosyoloji, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, tarih, felsefe, antropoloji, eğitim, psikoloji, sanat tarihi, halkbilimi, sosyal hizmet, çevre mühendisliği ve çevre bilimleri gibi birçok akademik ve mesleki disiplinde; ayrıca entelektüel çevrelerde ütöpik ve distöpik anlatıların, dolayısıyla alternatif dünya tahayyüllerinin etkisi giderek artmaktadır. Bu anlatıların neredeyse her disiplini yakından

ilgilendirmesi ve toplumun çok çeşitli alanlarına temas etmesi, disiplinler arası ve çok disiplinli yaklaşımların önemini daha da artırmıştır. Bu nedenle yukarıda sayılan alanlardan araştırmacılar, düşünürler ve ilgilenen kişiler, bu anlatıları çok yönlü biçimlerde ele almaktadır. Tüm bu gelişmeler, ütopya ve distopya çalışmalarının, ütopik ve distopik anlatıların farklı platformlarda değerlendirilmesine, tartışmaların zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu anlatılar, nasıl bir yarın, nasıl bir gelecek istiyoruz sorusu üzerinden gelecek üzerine kafa yormamızı sağlamaktadır.

Uluslararası düzeyde, yukarıda belirtilen gelişmeler doğrultusunda ütopya ve distopya çalışmalarında belirgin bir derinleşme ve zenginleşme yaşanmıştır. Bu alanda faaliyet gösteren iki önemli akademik topluluk bulunmaktadır: Ütopya Çalışmaları Derneği⁵ (*The Society for Utopian Studies-SUS*) ve Avrupa Ütopya Çalışmaları Derneği (*Utopian Studies Society-Europe*). 1975 yılında kurulmuş olan Ütopya Çalışmaları Derneği, disiplinler arası, çok disiplinli bir topluluk olarak ütopyacılığı çeşitli anlamlarda incelemektedir. 50 yıllık bir topluluk olan Ütopya Çalışmaları Derneği, her yıl düzenli olarak daha çok Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, Kanada ve Meksika’da uluslararası disiplinler arası akademik konferanslar, sempozyumlar düzenlemektedir. Derneğin “Mavi ütopyalar: Denizdeki ve kıyıdaki ütopik düşler” (*Blue utopias: Utopian dreams on sea and shore*) başlıklı 50. Konferansı (30 Ekim-1 Kasım 2025), Amerika Birleşik Devletleri’nin Kuzey Carolina eyaletinde bulunan Wrightsville Beach kasabasında gerçekleşecektir.

Derneğin ayrıca, alanın en prestijli dergisi olup Penn State Üniversitesi Yayınevi tarafından basılan *Ütopya Çalışmaları* (*Utopian Studies*) başlıklı bir dergisi bulunmaktadır. Yayın hayatına 1998 yılında başlayan *Ütopya Çalışmaları* dergisi, ütopya ve distopyayı inceleyen, disiplinler arası yaklaşımları benimseyen ve yeni bakış açıları getiren yazıları yayımlamaktadır. Derginin kurucu editörü, ütopya çalışmaları alanında öncü kabul edilen ve bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıların mutlaka tanınması gereken önemli bir akademisyen olan Lyman Tower Sargent’tır. Hâlihazırda Penn State Üniversitesi’nden Prof. Dr. Jennifer Wagner-Lawlor derginin editörlüğünü yürütmektedir. Derginin danışma kurulunda, Tom Moylan, Raffaella Baccolini, Phillip E. Wegner, Caroline Edwards, Edward Chan, Peter Fitting, Kenneth M. Roemer, Bill Ashcroft, Barnita Bagchi, Angelika Bammer, Matthew Beaumont, Fredric Jameson, Ruth Levitas, Andrew Milner, Darko Suvin, Fátima Vieira, Sherryl Vint ve Tim Waterman gibi alanın önde gelen isimleri bulunmaktadır.

Bu alana ilgi duyan ve çalışmalar yürüten Türkiye’deki araştırmacıların, *Utopian Studies* dergisine katkı sunmayı hedeflemeleri, ülkemizdeki ütopya ve distopya çalışmalarının niteliğinin derinleşmesine ve zenginleşmesine doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayacaktır. Nitekim bugüne kadar bu prestijli dergide yayın yapmış değerli Türk araştırmacılar, akademisyenler ve bilim insanları bulunmaktadır. Bu vesile ile gelecekteki araştırmacılara ilham olması için, ilgili araştırmacıları ve çalışma

başlıklarını burada kısaca zikretmek isterim. *Ütopya Çalışmaları* dergisinin 2024 (Cilt 35 Sayı 1) yılında yayımlanan sayısında Türk araştırmacıların katkıları bulunmaktadır. Boğaziçi Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Burcu Kayışçı Akkoyun'un, Hollanda'nın Utrecht Üniversitesi'nden Dr. Merve Tabur'un ve Birleşik Krallık'taki Warwick Üniversitesi'nde Marie Skłodowska-Curie Programı Doktora Sonrası Araştırmacısı olarak görev yapmış Doç. Dr. Emrah Atasoy'un editörlüğünde çıkmış "Cultural encounters and textual speculations in the Mediterranean" ("Akdeniz'de kültürel karşılaşmalar ve edebi tahayyüller") bir bölüm bulunmaktadır. Bu özel bölümde, editörler ve yazarlar Akdeniz coğrafyasında ortaya çıkan alternatif dünya tahayyüllerini daha geniş ve kapsayıcı bir çerçevede ele almış; Türkiye, Mısır, Fas ve Tunus gibi ülkelerin edebi anlatılarını Akdeniz kültürü ve edebiyatı bağlamında incelemişlerdir. Bu bölümdeki yazılar, "yukarıda bahsi geçen coğrafyalardan araştırmacıların ve eserlerin katkılarıyla, genellikle Avrupa merkezli ve Anglofon bir bakış açısıyla ele alınan Akdeniz algısını genişletmeyi amaçlamaktadır" (Kayışçı Akkoyun vd., 2024, s. 128). Editörlerin bireysel katkılarına ek olarak, Koç Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ceyhan Arslan'ın "Disciplinary utopias: The Mediterranean as a context and artistic mediations" ("Akademik ütopiyalar: Bir bağlam olarak Akdeniz ve sanatsal uzlaştırmalar") başlıklı çalışması da bu sayıda yer almıştır.

Dergi veri tabanında hızlı bir tarama yapıldığında Türk araştırmacıların katkısı göze çarpmaktadır. Bunların başında Burcu Kayışçı Akkoyun'un "*Critical theory and dystopia* by Patricia McManus (review)" ("Patricia McManus'ın *eleştirel teori ve distopya* başlıklı kitabının incelemesi", 2024), Ali Rıza Taşkale'nin "Art of dystopia: Why Edward Hopper paintings haunt the present moment" ("Distopya sanatı", 2023), Emrah Atasoy'un "Speculative fiction studies in Turkey: A preliminary survey" ("Türkiye'de spekülasyon kurgu çalışmaları", 2021) ve "*Utopia's* Turkish translations and utopianism in Turkish literature" ("*Ütopya*'nın Türkçeye çevirileri ve Türk edebiyatında ütopycılık", 2016) ve Rahime Çokay Nebioğlu'nun "Utopia, religion, and transcendence in Turkish literature: Ruşeni Barkın, Molla Davudzade, and İsmail Gaspıralı" ("Türk edebiyatında ütopya, din ve aşkınlık: Ruşeni Barkın, Molla Davudzade ve İsmail Gaspıralı", 2020) başlıklı çalışmaları gelmektedir. Bu araştırmacılar dışında, tarama kapsamında bulunmayan diğer araştırmacılar ve yazılar olabilir, ancak, görüldüğü üzere, Türkiye'den ya da dünyanın farklı coğrafyalarından Türk araştırmacıların sayısı oldukça azdır. Ütopya ve distopya çalışmaları alanında araştırmalarını yürüten, yürütecek akademisyenlere, akademisyen adaylarına ve araştırmacılara yayın anlamında bu dergiyi hedeflemeleri tavsiye edilmektedir.

Ütopya Çalışmaları Derneği'nin Avrupa'daki karşılığı olan *Utopian Studies Society–Europe* (USS–Europe), kıtada ütopya ve distopya çalışmalarına katkıda bulunan temel akademik oluşumlardan biridir. Üniversitelerle iş birliği içerisinde yıllık uluslararası ve disiplinler arası konferanslar, sempozyumlar düzenleyen dernek 1988 yılında kurulmuştur. Derneğin "Yaşlanma, kuşaklararası ilişkiler ve ütopya" ("Ageing, intergenerational relationships and utopia", 2-4 Temmuz 2025) başlıklı 25. konferansı,

İspanya'nın Valencia kentinde, Valencia Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilecektir. Bu iki derneğe ek olarak, Bilimkurgu Araştırma Derneği (Science Fiction Research Association), Dünya Bilimkurgu Kongresi (The World Science Fiction Convention-Worldcon), Britanya Bilimkurgu Derneği (British Science Fiction Association) ve Alman Fantastik Araştırmalar Derneği (The German Association for Research in the Fantastic- Gesellschaft für Fantastikforschung e.V. / GFF) gibi oluşumlar da disiplinler arası çerçevede konu ile alakalı çalışmalara katkıda bulunmaktadır.

Söz konusu akademik derneklerin yanı sıra, çeşitli yayınevlerinin yayımladığı kitap serileri, akademik dergiler, üniversitelere bağlı araştırma merkezleri ve bağımsız araştırma kurumları da ütopya ve distopya çalışmalarına önemli katkılarda bulunmaktadır. Yayıncılık anlamında, Palgrave Yayınevi Ütopyacılık Kitap Serisi (Palgrave Studies in Utopianism), Peter Lang Yayınevi Ralahine Ütopya Çalışmaları Serisi (Ralahine Utopian Studies), Bloomsbury Yayınevi, Routledge Yayınevi, Cambridge Yayınevi, Oxford Üniversitesi Yayınevi, Manchester Üniversitesi Yayınevi, Liverpool Üniversitesi Yayınevi ve Rowman & Littlefield Yayınevi gibi yayınevleri öne çıkmaktadır.

Ütopya Çalışmaları dergisinin yanı sıra, *Bilimkurgu Çalışmaları* (Science Fiction Studies Kaliforniya Üniversitesi Yayınevi), *Extrapolation* (Liverpool Üniversitesi Yayınevi), *Foundation* (Foundation: The International Review of Science Fiction), Bilimkurgu Araştırma Derneği'nin dergisi *SFRA Review*, *Journal of the Fantastic in the Arts*, *Fafnir: Bilimkurgu ve Fantastik Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research), Britanya Bilimkurgu Derneği'nin dergisi *Vector* (Vector), Alman Fantastik Araştırmalar Derneği'nin dergisi *Fantastik Araştırmalar Dergisi* (The Zeitschrift für Fantastikforschung(ZFF)) ve yeni oluşturulan *Revista de Estudios Utópicos* (Ütopya Çalışmaları Dergisi) dergisi gibi akademik dergiler öne çıkmaktadır. Uluslararası anlamda katkıda bulunmak isteyen araştırmacılar, yukarıda bahsi geçen yayınlara katkıda bulunmayı hedefleyebilirler.

Lyman Tower Sargent'ın "İngilizce dilinde yazılmış ya da İngilizceye çevirileri bulunan ütopya edebiyatı: 1516'dan günümüze açıklamalı bibliyografya" ("Utopian literature in English: An annotated bibliography from 1516 to the present") başlıklı alanın en zengin bibliyografyası ise Penn State Üniversitesi ev sahipliğinde çok değerli kaynaklar içermektedir. Ayrıca, İrlanda'nın Limerick Üniversitesi bünyesindeki Ralahine Ütopya Çalışmaları Merkezi (The Ralahine Centre for Utopian Studies), Portekiz'in Lizbon Nova Üniversitesi ve Porto Üniversitesi ev sahipliğindeki CETAPS Araştırma Merkezi (The Centre for English, Translation, and Anglo-Portuguese Studies), İtalya'nın Bologna Üniversitesi bünyesindeki Ütopya Çalışmaları Merkezi (The Centre for Utopian Studies), Budapeşte'de bulunan CEU Demokrasi Enstitüsü bünyesindeki Ütopya ve Demokrasi (Utopia and Democracy) Çalışma Grubu ve Oxford Üniversitesi Gelecek Bakanlığı Araştırma Merkezi (Oxford Ministry for the Future) gibi araştırma merkezleri ve çalışma grupları bu anlamda öne çıkmaktadır.

Türkiye’de ütopya ve distopya alanındaki çalışmalara bakıldığında, bu çalışmaların alana değerli katkılar sunduğu açık olmakla birlikte, genel düzeyin henüz arzu edilen seviyeye ulaşmadığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmanın yer aldığı özel sayı gibi çok değerli çalışmalar yapılmakta olup, önümüzdeki dönemde artarak devam edeceği öngörülmektedir. Ancak, ülkemizdeki akademik üretimin, küresel ölçekteki güncel yaklaşımları ve araştırmaları daha yakından takip ederek hem kuramsal hem de metodolojik düzeyde geliştirilmesi ve derinleştirilmesi gerektiği açıktır. Ütopya ve distopya temalı çalışmalar son yıllarda giderek daha görünür hâle gelmekte, belirli yayınlar ve oluşumlar bu alandaki gelişime önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, *ViraVerita* dergisi 2025 yılında yirmi birinci sayısını “Düşlerden kâbuslara başka türlü bir dünyanın/yaşamın imkânları: Ütopyalar ve distopyalar” temasıyla yayımlayacaktır. Benzer şekilde, *Nesir Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2022 yılında yayımlanan üçüncü sayısını Ütopya/Distopya temasına ayırmıştır. *Cogito* dergisinin 90. sayısında “Bugünün distopyası” başlığı altında güncel distopik tahayyüller incelenmiş; *Doğu Batı* dergisi ise 2017 yılında yayımlanan sekseninci sayısını Distopya temasına ayırmıştır.

Akademi dışı okura hitap eden, fakat alana değerli katkılar sunan bir diğer yayın olan *Yerli Bilimkurgu Yükseliyor* dergisi ise, ütopya, distopya, bilimkurgu, spekülâtif kurgu, fantastik edebiyat ve gelecek anlatıları gibi konuları odağına alarak bu alandaki ilginin yaygınlaşmasına destek vermektedir. Ayrıca Dr. Cenk Tan, Dr. Cem Kılıçarslan ve Dr. Seda Uyanık editörlüğünde hazırlanan *Bilimkurguyu anlamak: Alt türlere eleştirel yaklaşımlar* (2021) başlıklı derleme eser, spekülâtif anlatıların çeşitli türlerini güncel kuramsal yaklaşımlar ve kaynaklar çerçevesinde ele almaktadır. Türkiye’deki çalışmalar için önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşıyan bu eser, alana kuramsal katkı sunmaktadır.

Lyman Tower Sargent’ın Oxford Üniversitesi Yayınevi tarafından basılan *Yeni başlayanlar için ütopyacılık (Utopianism: A very short introduction, 2010)* başlıklı çalışması, edindiğim mevcut bilgiye göre, Koç Üniversitesi yayınları tarafından 2025 yılında Türkçeye kazandırılacaktır. Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi ile Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları iş birliğiyle, alanın önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Gregory Claeys editörlüğünde hazırlanan *Cambridge edebiyat araştırmaları: Ütopya edebiyatı (The cambridge companion to utopian literature, 2010)* kitabı 2017 yılında Türkçeye kazandırılmıştır. Gyan Prakash, Helen Tilley ve Michael D. Gordin editörlüğündeki *Ütopya/Distopya: Tarihsel olasılığın koşulları (Utopia/Dystopia: Conditions of historical possibility, 2010)* başlıklı çalışma ise 2018 yılında Türkçeye kazandırılmıştır. Bu çalışmada, alanın öncülerinden Fredric Jameson’ın da bir yazısı bulunmaktadır.

Bu gelişmelere ek olarak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Genel Müdürlüğü’nün katkılarıyla yönetmen Hatice Aşkın önderliğinde Uluslararası Distopya Film Festivali 2021, 2022 ve 2023 yıllarında İstanbul’da düzenlenmiştir. Medya alanında değerli çalışmalara imza atmış ve atmaya devam

eden yönetmen Hatice Aşkın'ın distopik filmi *Adresi Olmayan Ev*, dünya prömiyerini 2024 yılının Kasım ayında Estonya'daki 28. Tallinn Black Nights Film Festivali'nde gerçekleştirmiştir. Bu filmde Boran Kuzum, Osman Sonant, Janset, Zeynep Tuğçe Bayat ve Emel Çölgeçen gibi ünlü oyuncular yer almıştır. İstanbul'da bulunan Özgen Berkol Doğan Bilimkurgu Kütüphanesi ise düzenlediği etkinlikler ve yarışmalar ile alana çok değerli katkılarda bulunmaktadır. FABİSAD – Fantazya ve Bilimkurgu Sanatları Derneği, bilimkurgu, fantastik edebiyat ve gelecek tasavvurları üzerine etkinliklerle ve çalışmalarla 2006 yılından beri alana değerli katkılarda bulunmaktadır. Burada anılamayan, fark edilmeden unutulan çok değerli diğer çalışmalar, oluşumlar ve yayınlar da alanı zenginleştirmektedir.

Bu gelişmelere ek olarak, ütopya ve distopya çalışmaları ile alakalı seçmeli ve zorunlu dersler, üniversitelerin lisans ve lisansüstü eğitim programlarında yer almaktadır. Disiplinler arası yapısı nedeniyle bu dersleri, siyaset bilimi, kamu yönetimi, edebiyat, tarih, sosyoloji, iletişim, mimarlık, felsefe, sinema ve medya, şehir planlaması, antropoloji, dilbilim, ilahiyat ve hukuk gibi disiplinlerin programlarında görmek mümkündür. Çevresel yıkımların, yapay zekânın ve belirsizliklerin hüküm sürdüğü günümüz dünyasında distopya ve ütopya çalışmalarına olan ilginin arttığı göz önünde bulundurulduğunda bu alanda yazılan yüksek lisans ve doktora tez sayılarında da ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Burada aktarılan pozitif gelişmeler elbette çok değerlidir ve bu çalışmaların daha da çoğalması ümit edilmektedir. Bununla birlikte, yapılan çalışmaların derinleşmesi; güncel uluslararası kaynaklardan, kuramsal yaklaşımlardan ve metodolojik çerçevelerden yararlanılması; küresel akademik alana entegrasyonun sağlanması; disiplinler arası iş birliklerinin artırılması ve eleştirel düşüncenin teşvik edilmesi, alanın gelişimi açısından elzemdir.

SONUÇ

Bu çalışma, dünyada ve Türkiye'de ütopya ve distopya alanında yapılan güncel çalışmalara dair kapsamlı bir bakış sunmayı amaçlamıştır. Çalışmada bahsi geçmeyen, istemsiz biçimde unutulan, gözden kaçan ilgili araştırmacıların, kurumların ve oluşumların değerli katkıları da göz önünde bulundurulduğunda, ütopya ve distopya çalışmaları derinleşmiş ve zenginleşmiştir. Dünyanın farklı ülkelerindeki üniversiteler, araştırma merkezleri ve topluluklar, distopyayı ve ütöpik dürtüleri, çevresel tahribatlar, teknolojik gelişmeler ve toplum mühendisliği gibi çeşitli açılardan disiplinler arası bir çerçevede incelemektedir. Türkiye'de değerli araştırmalar yapılırsa da uluslararası güncel gelişmelerin, teorilerin ve araştırmaların bu çalışmalara entegrasyonu noktasında yetersiz kaldığı gözlemlenmiştir. Niteliği artırmak için güncel kaynakları, çalışmaları ve yaklaşımları takip etmenin ve içselleştirmenin önemine değinilmiştir. Sosyal medya etkisinin çok büyük olduğu bu dijital ve hakikat ötesi çağda, eleştirel düşünme becerisi, hayal

gücü ve yaratıcılık daha çok önem kazanmıştır; çünkü “başka dünyaları hayal etmeye belki de her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır” (Kayışcı Akkoyun, 2021, s. 46).

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Emrah Atasoy, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Emrah Atasoy has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Emrah Atasoy tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Emrah Atasoy alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Emrah Atasoy tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Emrah Atasoy.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Emrah Atasoy, makalenin tüm süreçlerinde Vira Verita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Emrah Atasoy declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that Vira Verita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Alberro, H., Atasoy, E., Castle, N., Firth, R., & Scott, C. (2024). Introduction: Entangled futurities. H. Alberro, E. Atasoy, N. Castle, R. Firth, & C. Scott (Eds), *Utopian and dystopian explorations of pandemics and ecological breakdown: Entangled futurities* (ss. 1–25) içinde. Routledge Çevreci Beşerî Bilimsel Serisi.
- Atasoy, E. ve Kayışçı Akkoyun, B. (2022). Distopik yazında umudun yolculuğu. *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 3, 11-27. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7221182>
- Atasoy, E. (2020). Distopik kurgu ve ümitvar distopya bağlamında ütopyacılık geleneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1135-1147. <https://doi.org/10.21547/jss.715654>
- Atasoy, E. (2019). From ignorance to experience: Epistemology and power in Katharine Burdekin's *Swastika Night*, Anthony Burgess's *The Wanting Seed* and P. D. James's *The Children of Men* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Kayışçı Akkoyun, B., Atasoy, E., & Tabur, M. (2024). *Critical forum introduction: Cultural encounters and textual speculations in the Mediterranean*. *Utopian Studies*, 35(1), 127–131.
- Kayışçı Akkoyun, B. (2021). Bilimkurgu, ütopya ve distopya. Cenk Tan, Cem Kılınç ve Seda Uyanık (Eds.), *Bilimkurguyu anlamak: Alt türlere eleştirel yaklaşımlar* (ss. 27-49) içinde. Nobel Bilim Yayınları.
- Milner, A. (2012). *Locating science fiction*. Liverpool Üniversitesi Yayınevi.

¹ Bu çalışma, yazarın daha önce yayımlanan ilgili çalışmalarından yararlanılarak, genişletilerek ve geliştirilerek özgün bir biçimde hazırlanmıştır. Bu bağlamda, “*Nineteen Eighty-Four* and *Brave New World* should be read in tandem to understand today’s troubled times” (“*Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve *Cesur Yeni Dünya* eserleri günümüz dünyasını anlamak için birlikte okunmalıdır”, E. Atasoy ve J. Wasserstrom, *The Conversation*, 2025), “Looking for utopia in the Mediterranean: Contemporary Türkiye and *Underground Station* by Çağrı Aktaş” (“Akdeniz’de ütopya arayışı: Türkiye ve Çağrı Aktaş’ın *Toprak Palas* romanı, *Utopian Studies*”, 2024), “Distopik yazında umudun yolculuğu” (E. Atasoy ve B. Kayışcı Akkoyun, *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2022), *Epistemological warfare and hope in critical dystopia* (Nobel, 2021), “Speculative fiction studies in Turkey: A preliminary survey” (“Türkiye’de spekülâtif kurgu çalışmaları”, *Utopian Studies*, 2021), “Distopik kurgu ve ümitvar distopya bağlamında ütopyacılık geleneği” (*Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020), ve “Ütopyacılık, ütopya ve distopya üzerine genel ve eleştirel bir bakış” (*Doğu Batı*, 2017) gibi yayınlara başvurulmuştur.

² Ütopya/distopya çalışmaları ile tanışmamı sağlayan Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü eski Bölüm Başkanlarından Prof. Dr. Sayın Burçin Erol’a ve doktora çalışmam boyunca ve sonrasında desteğini esirgemeyen tez danışmanım Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sayın Hande Seber’e bu vesile ile çok teşekkür ederim. Ayrıca, akademik çalışmalarına farklı düzeylerde emeği geçen Prof. Dr. Lyman Tower Sargent, Prof. Dr. Gregory Claeys, Harvard Üniversitesi’nden mentor hocam Prof. Dr. James Engell, Prof. Dr. Tom Moylan, Prof. Dr. Raffaella Baccolini, Prof. Dr. Fátima Vieira, Prof. Dr. Jennifer Wagner-Lawlor, Prof. Dr. Andrew Biswell, Prof. Dr. Tim Waterman, Prof. Dr. Thomas Horan, Prof. Dr. Fabienne Viala, Prof. Dr. Maureen Freely, Doç. Dr. Caroline Edwards, Doç. Dr. Zsolt Cziganyik, Pompeu Fabra Üniversitesi-Barcelona’dan mentor hocam Doç. Dr. Maria Antonia Oliver Rotger, Doç. Dr. Sean Seeger, Doç. Dr. Adam Stock, Dr. Heather Alberro, Dr. Nora Castle, Dr. Rhiannon Firth, Dr. Conrad Scott, Dr. Pablo Gomez ve Dr. Marta Komsta gibi araştırmacı ve akademisyenlere; Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi, Harvard Üniversitesi The Harry Elkins Widener Memorial Kütüphanesi, Warwick Üniversitesi Kütüphanesi, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanesi ve Penn State Üniversitesi Kütüphanesi Eberly Family Special Collections çalışanlarına; ayrıca adı anılmayan diğer tüm araştırmacı, kurum ve kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim.

³ Distopik anlatıların yapısal ve tematik özelliklerine dair daha derinlemesine bilgi edinmek isteyenler, yazarın 2020 yılında yayımlanan “Distopik kurgu ve ümitvar distopya bağlamında ütopyacılık geleneği” başlıklı makalesine başvurabilir.

⁴ Critical dystopia kavramı, yazarın Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda 2019 yılında tamamladığı “From ignorance to experience: Epistemology and power in Katharine Burdekin’s *Swastika Night*, Anthony Burgess’s *The Wanting Seed* and P. D. James’s *The Children of Men*” başlıklı doktora tez çalışmasında “ümitvar distopya” olarak Türkçeye kazandırılmıştır (Atasoy, 2019, s. 193).

⁵ Türkçe karşılığı bulunmayan kavramlar, eser, dernek ve kuruluş adları ile alıntılar, çalışmanın yazarı tarafından çevrilmiştir.